

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

*Rimantas Miknys
Lietuvos demokratų partija
1902-1915 metais*

1995

**LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJS
STUDIJS**

*Skiriu Motinai ir
šviesiam Tėvo atminimui*

ISSN 1392-0391

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

Rimantas Miknys

Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais

VILNIUS

A. Varno personalinė įmonė

1995

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Knyga išleista su finansine

ATVIROS LIETUVOS FONDO parama

ISBN 9986-491-22-3

© Rimantas Miknys, Lietuvos istorijos institutas

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
1. LIETUVIŲ DEMOKRATŲ PARTIJOS KŪRIMASIS IR 1902 - 1904 METŲ POLITINĖ-SOCIALINĖ PROGRAMA	16
1.1. LDP ištakos ir prielaidos	16
1.2. LDP steigimas	27
1.3. LDP pagrindinės programinės nuostatos ir jų įtaka partijos organizavimui	32
2. LIETUVIŲ (LIETUVOS) DEMOKRATŲ PARTIJOS ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS-POLITINIS VEIKIMAS 1905 METAIS	44
2.1. LDP organizacinės problemos, jų sprendimas ir rezultatai	45
2.2. LDP visuomeninė-politinė veikla ir partijos naujų programinių nuostatų formavimas	61
3. LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJA 1906 - 1915 METAIS	94
3.1. LDP organizacinės evoliucijos ir veiklos ypatumai	96
3.2. LDP politinės-socialinės programos bruožai	128
3.3. Tautiniai-politiniai LDP veiklos aspektai	142

IŠVADOS	168
PRIEDAI	173
LENTELĖS.....	174
LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJOS PAGRINDINIAI DOKUMENTAI	184
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	218
STRESZCZENIE	226
RÉSUMÉ.....	238
TRUMPINIAI	249
ASMENŲ RODYKLĖ.....	250

IŠVADOS

1. XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje besiformuojanti moderni lietuvių tauta įžengė į politinį tautinio judėjimo etapą. Jam buvo būdinga idėjinė visuomenės diferenciacija, kuriai veikiant, 1902 m. spalio 17 (30) d. liberalų varpininkų radikaloji grupė įkūrė Lietuvių demokratų partiją. Idėjiškai ji buvo susijusi su "Aušros" (1883-1886) ir "Varpo" (1889-1905) visuomeninių-idėjinių grupuočių propaguoju liberalizmu, o organizaciniai pagrindai - su varpininkų spaudos leidimo organizacija.

2. 1902-1904 m. LDP siekė įgyvendinti dvigubą - liberalinės inteligentijos ir tautos vienijimo kovai su Rusijos kolonizacine, rusifikacine politika - uždavinį. 1902 m. partijos programos projektas, numatęs Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose ir nepriklausomos Lietuvos siekius, adekvačiai išreiškė tautos poreikius, tačiau dėl gilėjančios lietuvių visuomenės idėjinės ir socialinės diferenciacijos LDP patyrė nesėkmę telkdama liberalinę demokratiją ir kartu vienydama lietuvių inteligentiją kovai už tautos politines-kultūrinės teises. Įgyvendinti pastarąjį tikslą vienos partijos pastangomis buvo neįmanoma. Minėta nesėkmė sąlygojo nuosaičių atsiskyrimą nuo LDP, griežtesnį LDP ir LSDP idėjinį-politinį atsirišimą ir pačios LDP dezorganizaciją.

3. 1905 m. LDP toliau išgyveno gilią organizacinę krizę. Rusijos revoliucijos įvykiai, konkurencija su LSDP dėl įtakos liaudžiai gilino LDP nuosaičių ir radikaliųjų trintį. Ypač ją paaštrino LVS įkūrimas ir legalus "Lietuvos ūkininko" išleidimas. Dėl organizacinių nesklandumų, trūkstam patvirtintos programos LDP mažiau nei LSDP nuveikė politinės-propagandinės agitacijos srityje, rengdama politines akcijas (valsčių vietinės valdžios kūrimas, rusiškų mokyklų, monopolijų uždarymas). Ta-

čiau nemažą įnašą LDP idėjo formuodama Lietuvos valstybingumo atkūrimo strategijos koncepciją. Partijos nariai bandė pateikti Lietuvos politinės autonomijos klausimą oficialiems Rusijos liberalinių politinių jėgų svarstymams, o LDP programinės formuluotės darė įtaką DVS reikalavimų dėl Lietuvos politinės autonomijos turiniui ir formai. Programos teiginiuose vietoj tautinio principo buvo iškeltas pilietinis ir todėl partija pasivadino Lietuvos demokratų partija.

4. 1906-1915 m. LDP toliau buvo nelegali ir silpnai organizuota. Veiksmingiausia organizacinė struktūra buvo partijos spaudos organo "Lietuvos ūkininkas" redakcija bei 1908 m. įkurta laikraščiams leisti bendrovė. Partija neturėjo skyrių, kuopų ar kitų organizacinių vienetų Lietuvoje bei už jos ribų. Šiai padėčiai nemažą įtaką darė caro valdžios represijos.

5. LDP idėjinę pakraipą 1906-1915 m. nulėmė jos organizaciniai ryšiai su autonomiška jai LVS. Partijos radikaliesiems veikėjams remiant 1906 m. atsikūrusi LVS palaikė ryšius su rusų revoliucinėmis organizacijomis (eseriška Rusijos valstiečių sąjunga, Darbo kuopa Dūmoje), perėmė jų programų nuostatas dėl žemės socializacijos ir nacionalizacijos, "liaudinio socializmo". 1907-1908 m. LDP radikalams ir LVS veikėjams perėmus "Lietuvos ūkininko" redakciją iš partijos nuosaikiųjų pastarieji iš partijos pasitraukė, o radikalai susijungė su LVS ir LDP pavertė "liaudinio socializmo" pakraipos partija.

6. LDP, leisdama "Lietuvos ūkininką", "Lietuvos žinias", jų priedus "Vilniaus žinios" (1907-1909), "Varpas" (1913-1914), propagavo savo idėjines-politines nuostatas, telkė šalininkus, bandė vienyti Lietuvos demokratines jėgas bendram šviečiamajam-kultūriniam darbui, nukreiptam prieš dešiniųjų lietuvių politinių jėgų (krikščionių ir tautinių demokratų) bei lenkų endekų įtaką liaudžiai, caro valdžios vykdomą rusifikacijos, asimiliacijos politiką.

7. Tiems patiems tikslams įgyvendinti LDP nariai įkūrė Marijampolės liaudies švietimo draugiją "Šviesa" (1905-1908), Marijampolės ūkininkų draugiją, o 1909-1912 m. palaikė Suvalkų bei Kauno gubernijose susikūrusius kaimo jaunimo būrelius. Dėl caro valdžios persekiojimo, ribojimų ši veikla neprilygo dešiniųjų, ypač krikščionių demokratų, veiklai. Pastarųjų veikimą, ne tokį opozicinį, ypač atvirai, buvusį savotiškai "patogesni" Rusijos imperijos "nacionalinei" politikai vykdyti, caro valdžia šiek tiek toleravo. Siekdama pasipriešinti jos politikai, LDP bendradarbiavo su sa-

vo politiniais oponentais, plėsdama bendratautinių kultūros institucijų (Lietuvių mokslo ir Lietuvių dailės draugijų) veiklą.

8. 1906-1915 m. LDP politinėje-socialinėje programoje buvo akcentuotas Lietuvos politinių, ekonominių, tautinių ir kultūrinių interesų gynimas bei vystymas. Ji rodo, kad partija atstovavo besiformuojančiai lietuvių centristinių politinių jėgų kairiųjų grupei. Programoje ji stengėsi nepabrėžti natūralios socialinės struktūros kaitos bei iš to kylančių prieštaravimų lietuviškoje visuomenėje, bet iškelti kuo platesnių tautos sluoksnių problemas ir jas teoriškai pagrįsti. Tam buvo skirta LDP istorinė-sociologinė koncepcija, kritikavusi kapitalizmo blogybes, būsimą Lietuvos visuomenę traktavusi kaip vidutinių sluoksnių visuomenę ir įrodinėjusi jos perspektyvą "liaudinio socializmo" santvarkoje. Koncepcija pripažino kapitalizmo evoliucijos į šią santvarką galimybę, o vidutinių sluoksnių, turėjusių sudaryti pagrindinę tautos dalį, interesus tapatino su visos tautos interesais.

9. 1906-1915 m. LDP atitolo nuo "Varpo" liberalistinių nuostatų. Nors "Varpo" liberalizmas buvo specifinis, t.y. "derinęs ir jungęs" savyje humanistinio nacionalizmo, pozityvizmo, materializmo bei klasikinio liberalizmo idėjas, jis, orientuodamasis pirmiausia į tautos laisvės siekį, svarbiais laikė asmens laisvę, individualumą, savarankiškumą. LDP, veikianti aršios nuolatinės politinės konkurencijos su LSDP bei pastarosios politinio aktyvumo, radikalizmo sėkmės 1905 m. įvykiuose, atvirai linko į Rusijos eserų ir enesų "liaudinio socializmo" ideologiją. Todėl 1912-1914 m. programiniuose dokumentuose nors ir buvo stengiamasi plėtoti "Varpo" liberalizmo tradiciją, pažymint kiekvieno asmens vertę, pirmumas buvo teikiamas ne individualiai, o kolektyvinei psichologijai: valdžios institucijas buvo numatyta priversti tarnauti ne individo, o visuomenės interesams. Pastariesiems taip pat turėjo būti nukreipti ir paties individo sugebėjimai.

Specialiais socialinės psichologijos tyrimais reikia aiškintis, kokią įtaką šiai situacijai turėjo lietuvių charakterio ypatybės: individualizmo ir kolektyvizmo santykis jame.

"Varpo" liberalizme besireiškusios pozityvizmo, materializmo idėjos, LDP politinėje-socialinėje programoje susijungusios su "liaudinio socializmo" idėja, lėmė akivaizdų partijos antiklerikalizmą, turėjusį svarbios įtakos bendrai Lietuvos politinių jėgų santykių ir pilietinio mentaliteto raidai.

10. Rusijos enesų, eserų, trudovikų idėjas, susijusias su "liaudinio socializmo" įgyvendinimu, LDP stengėsi pritaikyti tautinei ideologijai, tautinio išsivadavimo (ekonominio, kultūrinio, politinio) reikalams.

11. 1906-1915 m. LDP politinės programos šerdis - Lietuvos politinė autonomija, nepriklausomybė, grindžiamos demokratinio valdymu, asmens, piliečių, demokratinų laisvių, tautinių mažumų kultūrinių teisių apsauga.

12. 1906-1915 m. LDP kultūrinės-politinės veiklos orientacijas, sąjungininkus ir politinius priešininkus lėmė partijos propaguota materializmo, racionalizmo, pozityvizmo, liberalizmo idėjomis besiremianti pasaulėžiūra bei griežta ištikimybė demokratiniais principams.

13. Pagrindinis LDP idėjinis-politinis priešininkas buvo lietuvių politinių jėgų dešinieji (krikščionys demokratai ir tautiniai demokratai), savo veiklą grindę krikščioniška katalikiška pasaulėžiūra. LDP kritikavo krikščionių demokratų pastangas įtvirtinti autoriteto ir bažnyčios vadovavimo viešajam gyvenimui principus, nepritarė tautinių demokratų bandymams panaudoti tikėjamą tautiškumui ginti. Norėdama išvengti Lietuvos lenkų ir lietuvių susidūrimo, LDP neigiamai vertino dešiniųjų politinių jėgų siekius ginti lietuviybę, vadovaujantis tik tautiniais interesais, ir reikalavo atsižvelgti į Lietuvos lenkų pilietines ir kultūrinės teises. Dešiniųjų taktiką - Rusijos valstybinio šovinizmo politiką taikyti katalikybės ir lietuviybės gynimo tikslams - LDP laikė pavojinga tautos egzistencijai, naudinga Rusijos asimiliaciniams siekiams. LDP nematė galimybių artimiau bendradarbiauti su krikščionimis demokratais kultūrinėje bei politinėje sferoje, buvo gana riboti ryšiai su tautiniais demokratais. Su politinės, kultūrinės veiklos partneriu - LSDP - visą laiką išliko principiniai nesutarimai, vertinant proletariato vaidmenį visuomenėje, traktuojant tautinės savimovės žadinimo, tautinės kultūros ugdymo uždavinius, ieškant kelių socializmui įgyvendinti. Tai ribojo glaudesnę LDP ir LSDP politinį bendradarbiavimą.

14. Rusijos Valstybės Dūmą LDP naudojo savo politiniams, tautiniams ir kultūriniais siekiams propaguoti, liaudies masėms politizuoti, sąmoningumui kelti, būsimo valstybinio darbo patirčiai kaupti. LDP atstovai (A. Bulota, P. Leonas, M. Januškevičius) ypač aktyviai čia propagavo Lietuvos politinės autonomijos siekius.

15. 1913-1915 m. LDP buvo vienintelė lietuvių politinė partija, kuri gilinosi į Lietuvos politinio savarankiškumo atkūrimo galimybę, derinda-

ma ją su Lenkijos nepriklausomybės siekiais. Tačiau kaip ir anksčiau, partija labiau pasitikėjo Rusijos demokratinės revoliucijos perspektyva.

16. 1902-1915 m. LDP buvo įtakinga politinė jėga Lietuvoje. Jos veikla buvo reikšminga formuojant Lietuvos valstybingumo idėjos sampratą, ugdant tautinę-politinę sąmonę, propaguojant demokratiškus principus. Jos užimta idėjinė-politinė pozicija, nepaisant partijos kūrimosi laikotarpiu deklaruoto siekio tapti visas politines jėgas vienančiu veiksmu, skatino dešiniųjų ir kairiųjų lietuvių politinių jėgų polarizaciją. Bet ir netapusi visų politinių jėgų vienytoja, LDP sugebėjo pakankamai efektyviai ginti Lietuvos tautinius politinius interesus Rusijos ir Lenkijos atžvilgiu.